

K VÝSLEDKŮM TESTU ČESKÉ ŠKOLNÍ INSPEKCE PRO GYMNÁZIA V PŘEDMĚTU ČESKÝ JAZYK A LITERATURA

Věra Martinková

nakladatelství TRIZONIA Praha

I. Test školní inspekce

Test, který školní inspekce zadala vybraným školám na jaře 1995, měl především ukázat, zdali po několika letech existence soukromých středních škol je možno zjistit kvalitativní rozdíly mezi státními a nestátními gymnázii, popř. v jakých oblastech. Jedním z předmětů, pro které byl test připraven, byl i český jazyk a literatura.

Získaný materiál nám poskytl mnohé informace nejen o skutečných výsledcích žáků v jednotlivých typech gymnázií, ale též informace globálnějšího charakteru - např. o výsledcích žáků v jednotlivých otázkách, popř. tematických okruzích, dovolil nám srovnat skutečné výsledky s očekáváním učitelů vybraných škol (v % i absolutně), dovolil porovnat preference učitelů s preferencemi osnov, přinesl podklady pro stanovování důležitosti a obtížnosti látky z různých pohledů, dovolil charakterizovat úspěšnost různých testových metod a v neposlední řadě byl i zpětnou vazbou nejen pro autory testu, ale i pro tvůrce osnov, učebnic a dalších kurikulárních materiálů.

Test českého jazyka a literatury měl dvě samostatné části: jazykovou a literární. Každá z částí měla variantu A a B; obě varianty obsahovaly přibližně stejně důležité i obtížné učivo. Podle způsobu položení otázky obsahoval test otázky dvojího typu: ty, které vyžadovaly vlastní, samostatnou odpověď žáků (často jednoslovnou), a ty, které žákům poskytovaly k výběru zpravidla čtyři možnosti, z nichž žák vybíral pouze tu správnou.

V obou částech testu byly zařazeny otázky vyžadující znalosti faktografické, znalosti pojmů a definic, dovednost aplikovat získané vědomosti a schopnost určit správný obecný pojem na základě konkrétního příkladu; v literární části byly kromě toho zařazeny i otázky vyžadující i jisté kreativní schopnosti a dovednosti. Otázky v obou částech testu pokrývaly rozsah látky všech čtyř ročníků gymnázia.

II. Co ukázal test ČJL

Ve svém příspěvku se zaměřím především na to, jaké obecnější závěry týkající se pojetí výuky předmětu český jazyk a literatura v současných českých gymnáziích lze vyvodit z všestranně statisticky zpracovaných výsledků testu. Povšimneme si především těch stránek výuky, které by bylo třeba zkvalitnit, zlepšit.

Zdá se, že ve většině škol se udržuje stav, který je již řadu let kritizován. Jazykové učivo je často zanedbáváno ve prospěch složky literární, a to zejména literárně-historické - faktografické. Málo času se zřejmě věnuje i slohové výuce (usuzujeme tak především z hodnocení relativní důležitosti slohových úloh učiteli), nedostatečné je opakování, upevňování a rozšiřování základní mluvnické látky, kterou si žáci osvojili již na ZŠ (zejm. pravopisu, syntaxe); jazyková a slohová látka se neprohlubuje tak, jak bychom očekávali od středoškolského všeobecného vzdělání, vědomosti žáků jsou často neúplné a nesystematické. Lépe je zvládnuta složka praktická než teoretická, avšak zůstává otázkou, je-li to - vzhledem k časté nesystematičnosti vědomostí žáků - zásluhou SŠ.

A nyní již podrobněji k dílčím částem testu.

V **jazykové složce** výsledky testu poukázaly na několik konkrétních skutečností a trendů důležitých pro vztah osnov a konkrétní výuky. Především se jako obecný nedostatek středoškolské výuky jeví podceňování **pravopisu**. Ústně sice učitelé vesměs označují toto učivo za velmi důležité (a středně až méně obtížné), avšak skutečné výsledky testu ukazují, že právě pravopis patří mezi učivo na gymnáziích **nejméně zvládnuté** (v testu se jednalo např. o psaní i-y, s-z, -je- - -ě-, psaní malých a velkých písmen, interpunkci apod.). To nutně vede k domněnce, že se na SŠ tomuto učivu nevěnuje taková pozornost, jakou by zasloužilo, že zde žáci vlastně zapomínají znalosti osvojené na ZŠ, že je dostatečně neopakují a neprohlubují. Pro zlepšení kvality výuky pravopisu na gymnáziích bychom doporučovali věnovat tomuto učivu více pozornosti, přestože se mnohým učitelům i žákům zdá málo náročné a již trvale osvojené (vhodné je např. psaní diktátů, ale i přísnější posuzování pravopisné stránky slohových prací, zadávání vhodných domácích úkolů apod.). Testy dále ukázaly, že se málo pozornosti věnuje též **zvukové stránce jazyka**. V této oblasti je situace o to horší, že zde nejen zjišťujeme nedostatečné výsledky (např. pouhých 13% - 15% správných odpovědí při určení jevu asimilace znělosti), ale i nedocenění významu učiva učiteli. Nedostatky z této oblasti pak prolínají i do literárního učiva (zejm. do oblasti teorie literatury a interpretace textů), např. pokud se jedná o otázky týkající se verše, metra, stopy apod.

Jako dostatečně zvládnuté se jeví učivo o **slovní zásobě a nauka o slově a druzích slov**. Je třeba pouze upozornit na jistou nesystematičnost ve vědomostech žáků v této oblasti, která se týká jak jednotlivých škol, tak jednotlivých žáků v různé míře. Proto bychom doporučovali vyučujícím, aby ve svých třídách nejprve zjistili skutečnou úroveň těchto znalostí (i s ohledem na jednotlivé žáky) a doplnili ty vědomosti, které chybí nebo jsou zvládnuty nedostatečně. **Tvaroslovná látka** je zřejmě nejlépe zvládnutou jazykovou

látkou. Také odhady učitelů se zde příliš nelišily od skutečných výsledků. Jiné je to však např. u **syntaxe**. I tady se totiž učitelé domnívali, že žáci budou řešit zadané otázky zpravidla úspěšně. Zde však byly učitelské odhady výrazně optimističtější než skutečné výsledky - u některých otázek až o 50%! (Byly položeny např. otázky týkající se vztahů vět v souvětí, určení větných členů, odchylek od pravidelné syntaktické stavby, interpunkce související se stavbou souvětí.) Na základě zjištěných nedostatků doporučujeme pečlivěji přezkoumat, nakolik se syntaktické učivo - v gymnáziích opakuje a prohlubuje a nakolik se žáci a učitelé spoléhají na znalosti získané v ZŠ. Pozornost je třeba též zaměřit na to, zda se jednotlivým částem syntaktického učiva věnuje adekvátní pozornost, nebo zdali se některé složky preferují a jiné opomíjejí.

Slohové učivo - podle testu ŠI - zvládají žáci **průměrně**. Je však třeba zároveň konstatovat, že ani toto zjištění bychom neměli chápat jako stav plně postačující, neboť průměrné výsledky u velice snadných otázek, které do testu byly zařazeny, hovoří o značných rezervách v této oblasti výuky. (Pro názornost: ze slohové výuky byla položena jedna otázka na pojmenování typického slohového útvaru uvedeného v ukázce; ve druhé otázce měli žáci správně pojmenovat bibliografii - opět podle ukázky, avšak tentokrát na základě výběru jedné správné odpovědi ze čtyř možností.) Vzhledem k tomu, že z hlediska kurikulárních materiálů by slohová látka měla patřit k nejdůležitějším a nejintenzivněji probíraným, doporučovali bychom věnovat i této látce větší pozornost a vyšší časovou dotaci - a to alespoň v minimální shodě s osnovami.

Do testu byly zařazeny i otázky **obecně jazykové** (např. otázky týkající se nářečí v ČR, rozdělení (indo)evropských jazyků, základních jednotek jazyka). Zdá se, že část učitelů nedoceňuje obecně kulturní význam těchto základních znalostí jazykové teorie, neboť mnozí z nich považují tyto otázky za méně důležité. Zřejmě se jim též ve skutečnosti věnuje na gymnáziích málo pozornosti. O tom svědčí i nízké procento úspěšnosti odhadované učiteli. Skutečné výsledky však byly v tomto případě mnohem příznivější (v některých otázkách byli žáci dokonce o 35% úspěšnější, než odhadovali jejich učitelé). Zůstává tedy otázkou, kde žáci tyto vědomosti získávají.

V literární složce předmětu se stále většina škol soustřeďuje především na výuku **faktografie z oblasti dějin literatury**; v těchto znalostech jsme zaznamenali největší úspěchy i nejvyšší očekávání učitelů. Osnovy však zcela jednoznačně hovoří o jiných prioritách - zejména o autentickém díle a jeho fundované interpretaci jako o východisku výuky literární složky předmětu na SŠ. Tato **interpretační a literárněteoretická složka**, přestože v testu zaujímala pouze skromnější prostor, ukázala základní neznalosti žáků. Také hodnocení učitelů přispívá k tomu, abychom mohli vyslovit hypotézu, že v tomto látkovém okruhu nejsou osnovy naplňovány tak, jak by mohly a měly být. Vzhledem k tomu, že je dnes obdobná látka zařazena již do 6. - 9. ročníku ZŠ a předpokládá se, že si tyto znalosti a dovednosti osvojí žáci ve věku od jedenácti let, věříme, že je oprávněné požadovat totéž i na našich maturantech. Situace je dnes usnadněna i tím, že již existují potřebné učebnice.

Další naše zjištění plyne z pomocného rozvrstvení otázek podle období, kdy byla určitá látka **zařazena do osnov**. Nejméně totiž žáci, a to v obou složkách předmětu, ovládají látku těch okruhů, které byly do osnov zařazeny až po roce 1989 (tzn. např. v jazykové složce se to týká prohloubení zvukové stránky v souvislosti s problematikou komunikativní výchovy, v literární složce látky teorie literatury a na ni navazujících praktických dovedností, ale i např. faktografických znalostí dříve „zakázaných“ spisovatelů a jejich děl). Tato skutečnost nás vede k úvaze, že někteří učitelé věnují zřejmě málo pozornosti obnovování a doplňování svých příprav na hodinu.

III. Závěrem

Naše analýza by v žádném případě neměla být pojmána jako pouhá kritika práce středoškolských učitelů, či kritika práce učitelů těch gymnázií, která se (dobrovolně) zúčastnila průzkumu. Byli bychom rádi, abyste naše vyhodnocení chápali spíše jako **pokus o objektivní rozbor výsledků získaných v určitém vzorku středních škol na základě všestranného jazykového a literárního testu a jako podnět či vodítko ke zkvalitnění práce ve výuce předmětu český jazyk a literatura na středních školách.**

PhDr. Věra Martinková, CSc.
Potoční 5
162 00 Praha 6
tel. 02 / 364 374